

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора психологічних наук, старшого наукового співробітника
Пророк Наталії Василівни
на дисертацію Воронової Ольги Юріївни
«Психологічні особливості формування рефлексії у майбутніх фахівців
закладів дошкільної освіти»,
представлену на здобуття наукового ступеня кандидата
психологічних наук за спеціальністю
19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Актуальність теми дисертаційної роботи

Дослідження різноманітних аспектів рефлексії приречені знаходитися в зоні наукового інтересу психології та інших гуманітарних наук. Адже саме рефлексія, на думку багатьох вчених, лежить в основі здатності до саморозвитку, професійного самовдосконалення і перетворенню умов своєї життєдіяльності. Незважаючи на те, що значимість цієї проблематики все більше усвідомлюється дослідниками, швидкі зміни сучасного світу постійно збільшують вимоги до цієї здатності людини. Тому актуальність досліджуваної проблеми не викликає сумніву, оскільки одна з головних цілей сучасної освіти - розвиток зацікавленості і потреби в самозмінах, саморозвитку у всіх суб'єктів освітнього процесу. Окрім того, в педагогічній практиці існує постійна необхідність у вдосконаленні системи підготовки кваліфікованих педагогічних кадрів. Актуальність дослідження обраної теми зумовлена й рядом серйозних особливостей сучасного інформаційного суспільства. Зокрема, потребує переосмислення роль професійної діяльності педагогів на всіх освітніх ланках.

Викладені аргументи переконують в актуальності та своєчасності дисертаційного дослідження О.Ю.Воронової, предметом якого обрано психологічні особливості розвитку і формування професійної рефлексії у майбутніх фахівців закладів дошкільної освіти.

Наукова новизна одержаних результатів

Ознайомлення зі змістом дисертаційного дослідження та авторефератом дисертантки, її публікаціями з теми дослідження, дозволяють

10	Вх. №	4747
25	"	10 2018 р.
ВІСІП ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ		
НАДПСУ ім. Б. Хмельницького		

зробити висновок про те, що результати дослідження, отримані О.Ю. Вороновою, які визначають наукову новизну дисертації, сформульовані нею самостійно і віддзеркалюють її особистий внесок у галузь психологічних знань.

Варто відзначити високий теоретико-методологічний рівень дослідження, в якому вперше розроблено й обґрунтовано *теоретичну модель* психологічної структури професійної рефлексії, *змістовно-динамічну модель її формування* у студентів та *інтегративний тренінг* професійної рефлексії, які вибудовуються в струнку систему формування у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти професійної рефлексії і посилюють потенціал саморозвитку особистості. При цьому автор враховує особливості спеціалізації, специфіку професійно важливих якостей і домінантних мотивів цих фахівців.

Заслуговує на увагу розроблений дисертанткою *концептуальний* підхід, основні положення якого цілком прийнятні для професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти і збагачують наукові уявлення про механізми розвитку професійної рефлексії.

Представлений зміст моделі формування професійної рефлексії у студентів чітко структурований, відображає послідовність психолого-педагогічних впливів і очікуваний результат. Згідно логіки формування професійної рефлексії, яку вибудував автор, зміст модулів тренінгу спрямований на розвиток певних психологічних властивостей (виявлених за допомогою кореляційного аналізу: самоповага, самовідношення, упевненість в собі, саморозуміння та ін.), через які і опосередковується вплив на професійну рефлексію. Саме ця логіка формування, на наш погляд, виявляє оригінальність і практичну спрямованість авторського концептуального підходу.

Важливим продуктом наукового пошуку є виокремлені та обґрунтовані критерії, показники і рівні сформованості компонентів професійної рефлексії.

До наукових здобутків слід віднести також описаний дисертанткою психологічний механізм розвитку професійної рефлексії на основі вже сформованих розумових дій, які притаманні особистісній рефлексії (як онтогенетично більш раннього різновиду рефлексії), а саме: перехід діяльності із внутрішньої форми у зовнішню.

Вважаємо, що елементи наукової новизни сформульовані коректно, їх кількість та кваліфікаційні ознаки відповідають нормативним вимогам.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Детальне ознайомлення з текстом дисертації О.Ю. Вороновою дає підстави стверджувати, що підхід дисертантки до формування професійної рефлексії у студентів в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу відзначається науковою обґрунтованістю й ретельністю вивчення.

Варто відзначити добру структурованість роботи (зокрема, в ній простежується вмотивований зв'язок між окремими розділами); якісне оформлення наукового апарату дослідження; логічність викладу, яка відповідає науковій проблемі і спрямована на системне її розв'язання. Використані емпіричні методи відповідають меті та завданням дослідження. При аналізі та інтерпретації отриманих результатів дисертантка демонструє глибоке розуміння досліджуваної проблеми.

Надійність і достовірність отриманих результатів забезпечується цілісною організацією дослідження, достатньою репрезентативністю вибірки, поєднанням статистичних методів з якісним психологічним аналізом. Кількісний аналіз результатів дослідження наочно проілюстровано у вигляді таблиць. Усе це засвідчує про належний рівень володіння автором сучасними методами науково-психологічних досліджень та робить теоретичні положення, висновки, практичні результати дослідження логічними і переконливими.

Справляє позитивне враження джерельна база роботи. Видання, включені до списку використаної літератури, свідчать про докладне опрацювання проблеми, і високий рівень наукової підготовки авторки, її наукову зрілість.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

У вступі чітко обґрунтовано актуальність проблеми, науково коректно сформульовано мету, яка корелює з темою, та конкретизується у завданнях, окреслено об'єкт та предмет роботи. Описано систему використаних в роботі дослідницьких методів.

У **першому розділі** «Теоретичні аспекти дослідження проблем рефлексії» проведено аналіз досліджень психологічного феномену рефлексії, здійснених вітчизняними вченими. Розглянуто три основних контексти, у яких вивчаються проблеми рефлексії у цих дослідженнях (теоретичне мислення; процеси комунікації й кооперації; проблеми самосвідомості особистості). Показано, що не дивлячись на різноманітні трактовки поняття «рефлексії», в сучасній науці її вважають центральним феноменом внутрішньої активності людини і базовим механізмом самоорганізації психічної активності. Описано наукові уявлення щодо структури рефлексії, її психологічних механізмів, особливостей розвитку, функцій. Багато уваги приділено науковим працям, в яких вивчалася роль рефлексії як важливого чинника професіоналізму, компетентності, професійної зрілості; як інструментальної якості, від розвитку якої залежить розвиток інших професійно важливих якостей. Таким чином, здійснений огляд наукової літератури виявляє широку обізнаність дисертантки з проблемою.

На основі теоретичного аналізу і власного пілотажного дослідження автор розробила структурну модель професійної рефлексії вихователів закладів дошкільної освіти, в якій виділено когнітивно-операційний, мотиваційно-емоційний і поведінково-оцінний компоненти професійної рефлексії.

Обґрунтовано методологічні засади дослідження. Цілком слушно, на нашу думку, Воронова О.Ю. вважає, що найважливішою внутрішньою

умовою розвитку професійної рефлексії є суб'єктність індивіда, а провідним зовнішнім чинником - система об'єктивних вимог до особистості, яка детермінується професійною діяльністю.

У другому розділі «Емпіричне вивчення психологічних особливостей рефлексії майбутніх вихователів» подано методичні засади дослідження та емпіричні результати ретельно проведеного констатувального етапу. Експериментально досліджено особливості розвитку професійної рефлексії у майбутніх вихователів (на різних етапах навчання у вищій), здійснено порівняльний аналіз рівнів розвитку професійної рефлексії у студентів випускового курсу і у вихователів зі стажем. Отримано цікаві факти щодо динаміки розвитку особистісної і міжособистісної рефлексії, щодо психологічних бар'єрів розвитку професійної рефлексії у студентів (невирішені внутрішньоособистісні конфлікти, психологічні захисти, низький рівень самоповаги тощо) та ін.. Виявлено негативні тенденції розвитку компонентів професійної рефлексії, в тому числі і у студентів п'ятого курсу (зниження рівня емоційної саморегуляції, збільшення показників зовнішнього локусу-контролю, зниження мотивації до досягнення успіху тощо). Низький рівень розвитку цих компонентів у студентів п'ятого курсу, на думку дисертантки, є недостатнім для ефективної педагогічної діяльності. За її визначенням це свідчить про блокування розвитку рефлексивних механізмів певними внутрішніми чинниками (невпевненістю в собі, низькою самоповагою, поганим саморозумінням, самозвинуваченнями та ін.). Кореляційний аналіз дозволяє виокремити ті найбільш сенситивні психологічні властивості особистості, через які можна здійснювати опосередкований вплив на професійну рефлексію.

Ми вважаємо, що для психологічної науки цінними є виявлені Вороновою О.Ю. особливості розвитку професійної рефлексії в процесі навчання у вищій школі і психологічні механізми цього процесу.

Варто відзначити ґрунтовне теоретичне обґрунтування формувального експерименту, деталізований опис його змістових і процесуальних аспектів,

які представлені у **третьому розділі** дисертації *«Психолого-педагогічні умови формування професійної рефлексії у майбутніх фахівців закладів дошкільної освіти»*. Дисертанткою, на наш погляд, чітко визначено найважливіші психологічні умови розвитку професійної рефлексії - рефлексивне середовище, актуалізація суб'єктності студентів, моделювання професійних ситуацій. Справляє позитивне враження розроблена автором змістовно-динамічна модель процесу формування професійної рефлексії, в який вплив на її структурні компоненти опосередковується через низку психологічних властивостей. Значущими результатами розділу ми вважаємо ретельно прописані шляхи стимуляції і підтримки рефлексивних процесів (зокрема: самоаналіз, рефлексія власних психічних станів і групових процесів, рефлексія процесу самодіагностики, усвідомлення власних змін, свідомо поставлені питання професійного розвитку у майбутній діяльності та ін.). Саме ці особливості тренінгу підкреслюють його спрямованість на розвиток професійної рефлексії. Проаналізовані якісні і кількісні результати апробації програми психологічного тренінгу дали змогу дисертантці зробити висновок про його ефективність.

Завершується робота науково обґрунтованими і чітко сформульованими висновками, які впливають із основних результатів дисертаційної роботи.

Заслуговує на позитивну оцінку матеріал, представлений у додатках до дисертації, насамперед, приклади розвивальних вправ для студентів, змодельовані професійні ситуації, методики для самодіагностики тощо.

Виходячи з аналізу основної частини дисертації, можемо зробити висновок, що мета дисертаційної роботи в ході виконання дослідження була досягнута, а дисертація є самостійною і завершеною науковою працею.

***Значення одержаних результатів для науки й практики
та рекомендації щодо їх можливого використання***

На наш погляд, результати дисертаційного дослідження характеризуються теоретичною та практичною значущістю. Вони можуть бути використані:

- у подальших теоретичних й емпіричних дослідженнях проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій;
- у консультативній, тренінговій та просвітницькій діяльності при розв'язанні завдань діагностики й розвитку професійної рефлексії на шляху професійного становлення;
- у використанні апробованого інтегративного тренінгу професійної рефлексії для вдосконалення навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти, а також на курсах підвищення кваліфікації.
- у навчальному процесі, а саме: у викладанні курсів із «Вікової та педагогічної психології», «Психології особистості», «Консультативній психології», «Вступ до спеціалізації», «Основи психотренінгу», «Інноваційні психотехнології в освіті» у закладах вищої освіти.

***Повнота викладення наукових положень,
висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях***

Основні положення та висновки дисертаційної роботи викладено у 21 науковій праці: 2 статті опубліковані в зарубіжних фахових виданнях, 9 статей відображають результати роботи у вітчизняних фахових виданнях, 10 публікацій – у матеріалах наукових конференцій. Основні положення дисертації широко апробовані на 11-ох наукових конференціях: 8-ми міжнародних (в тому числі і в таких країнах, як Угорщина, Росія) та 3-х всеукраїнських науково-практичних конференціях і конгресі. Спрямованість науково-практичних конференцій, де відбувалася апробація дисертаційного дослідження, характер статей дисертантки, в яких відображено положення дисертації і результати проведених досліджень, повною мірою розкривають дослідницьку проблему інноватики професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Загалом вважаємо, що дисертація пройшла належну апробацію.

Таке представлення результатів наукової роботи є достатнім. Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідає вимогам МОН України та «Порядку

присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника». Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертації.

***Відповідність змісту автореферату основним
положенням дисертації***

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає вимогам Департаменту атестації кадрів МОН України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого О.Ю. Вороною дисертаційного дослідження. Наголосимо, що зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Дискусійні положення та зауваження

Позитивно оцінюючи здобутки дисертантки, вважаємо за необхідне зазначити наступні дискусійні положення та зауваження до поданої дисертаційної роботи:

1. Відомо, що ядром рефлексивного акту в ситуаціях рефлексивного управління (які є типовими для взаємин і взаємодії людей) є співвіднесення двох оцінок: оцінки ситуації і оцінки свого власного стану і можливостей дій в цій ситуації. Але автор дисертації недостатньо розкрила цей аспект, зокрема у формувальній частині дослідження, на прикладі професійних ситуацій. Між тим це питання представляє неабияку практичну цінність.

2. На наш погляд, в дослідженні не приділено належної уваги психологічній готовності до майбутньої професії, від рівня сформованості якої, як відомо, залежить успішність професійної діяльності. Тому ми вважаємо за доцільне побажати автору в наступних дослідженнях співвіднести розвиток професійної рефлексії і психологічну готовність до майбутньої професії.

3. В параграфі 3.1. дисертантка стверджує, що зафіксований на констатуючому етапі дослідження (низький) рівень розвитку компонентів психологічної структури професійної рефлексії є недостатнім для ефективної

педагогічної діяльності. Хотілось би отримати більш чітку аргументацію щодо цього твердження.

4. Як відомо, важливими психологічними детермінантами професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій є професійні цінності. На наш погляд, дослідження Воронової О.Ю. значно виграло б, як би в ньому більше уваги було приділено аксіологічній сфері студентів, які опановують фах «вихователь дошкільних закладів освіти».

5. На наш погляд, практична значущість дослідження була б підвищена через збільшення кількості і збагачення змісту змодельованих професійно-практичних ситуацій, в яких відпрацьовуються рефлексивні уміння (самоаналіз, самоспостереження, самооцінка; самопізнання та ін.), необхідні для формування професійної рефлексії.

6. Є деякі зауваження до стилістичного та орфографічного оформлення дисертаційної роботи.

Однак, висловлені нами зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку представленої дисертаційної роботи. Основна їх причина – багатоаспектність і складність проблеми. Отже, є всі підстави констатувати, що дисертаційне дослідження О.Ю. Воронової здійснено на високому науковому рівні, вирізняється науковою новизною, теоретичною і практичною значущістю та є вагомим внеском у розуміння специфіки психологічних технологій професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти і формування у них професійної рефлексії.

Загальний висновок

Дисертаційна робота на тему «Психологічні особливості формування рефлексії у майбутніх фахівців закладів дошкільної освіти», поглиблює існуючі знання психологічної науки, а саме: є суттєвим внеском у вирішення проблеми підвищення рівня ефективності професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти та переосмислення соціальної значущості професійної діяльності вихователя у сучасному суспільстві.

Дисертація є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною

науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані та практично цінні результати, що вирішують актуальну наукову проблему інноватики професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають вимогам до кандидатських дисертацій.

Вважаємо, що дисертаційна робота на тему «Психологічні особливості формування рефлексії у майбутніх фахівців закладів дошкільної освіти», представлена на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук, відповідає всім вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» щодо кандидатських дисертацій, а її автор – Воронова Ольга Юріївна *заслуговує* на присудження їй наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач лабораторії психодіагностики
та науково-психологічної інформації
Інституту психології імені Г.С.Костюка
НАПН України

Н.В.ПРОРОК

